OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ

Lausunto

25.2.2025

VN/19196/2024
VN/19196/2024-OKM-49

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

HE 209/2024; laki Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta

Hallituksen esityksessä laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta (HE 209/2024 vp) ehdotetaan ensinnäkin selkeytettäväksi Akatemian hallinnon rakenteita muuttamalla nykyinen tutkimusinfrastruktuurikomitea tutkimusinfrastruktuuritoimikunnaksi, jonka tehtävät ja nimittämiskäytännöt vastaisivat Akatemian muiden toimikuntien tehtäviä ja nimittämiskäytäntöjä. Toiseksi, Akatemian hallituksen strategisen työskentelyn vahvistamiseksi toimikuntien, tutkimusinfrastruktuurikomitean ja strategisen tutkimuksen neuvoston puheenjohtajien läsnäolo- ja puheoikeus hallituksessa ehdotetaan poistettavaksi. Kolmanneksi, laista ehdotetaan kumottavaksi vuonna 2010 voimaan tulleeseen yliopistouudistukseen kytkeytyneet ja Suomen Akatemian tutkimusvirkajärjestelmän jatkuvuutta turvanneet säännökset akatemiaprofessorien ja akatemiatutkijoiden palkkauksesta. Neljänneksi, lakiin ehdotetaan lisättäväksi säännös, jonka mukaan tutkimuksen ja tutkimusedellytysten rahoittamista sekä kansainvälistä yhteistyötä koskevien Akatemian tehtävien hoitaminen ei saa olla ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, Suomen kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa. Lakiin ehdotetaan lisäksi eräitä muita, lähinnä teknisluonteisia täsmennyksiä.

Hallituksen esityksessä lakiehdotusten suhdetta perustuslakiin on arvioitu lähinnä tutkimuksen turvallisuutta koskevan säännöksen (lakiehdotuksen 2 §:n 2 momentti) osalta ja sen suhdetta tieteen vapauteen.

Perustuslain 16 §:n 3 momentin mukaan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu. Säännöstä koskevissa esitöissä on todettu tieteen vapaudesta muun muassa seuraavaa: ”Tieteen vapauteen kuuluu sen harjoittajan oikeus valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä. Tieteen suuntautumisen tulee toteutua ensisijaisesti tieteellisen yhteisön itsensä harjoittaman tieteen kritiikin kautta.” (HE 309/1993 vp, s. 64, ks. myös PeVL 2/2013 vp, s. 2). Tieteen vapaudella tarkoitetaan paitsi tutkijan rajoittamatonta vapautta valita tutkimusaiheensa ja –kysymyksensä, muodostaa tutkimusaineistoja ja kehittää tutkimusmenetelmiä myös kyseenalaistaa yleisesti totena pidettyjä tietoja ja tulkintoja ilman pelkoa työnantajansa, julkisen vallan tai muun merkittävän toimijan painostus- tai rangaistustoimenpiteistä tai muista kielteisistä seurauksista. Tieteen vapauteen kuuluu olennaisesti myös mahdollisuus julkaista ja levittää tutkimuksen tuloksia.

Tieteen vapaus ei ole kuitenkaan ehdotonta. Tutkimuksen harjoittamiseen voi kohdistua muodoiltaan ja sisällöiltään erilaista ohjausta, joka tukee ja täsmentää tutkimuksen vapauden soveltamista (Mäenpää Olli, Yliopistolaki, 2009). Tieteen sisäisenä ohjauksena hyvän tieteellisen käytännön periaatteet ja tutkimuseettiset vaatimukset voivat vaikuttaa tutkimusaiheen ja -metodin valintaan. Esimerkiksi koe-eläinten käyttöön tutkimusaineistona kohdistuu tutkijan vapautta rajoittavaa säätelyä ja tiedeyhteisön itsesäätelyä. Samoin julkaisukäytäntöihin liittyy tiedeyhteisön vakiintuneita menettelyjä ja itsesääntelyä, joita voidaan pitää vapautta osaltaan rajoittavina. Suomen Akatemian

Postiosoite **Postadress** **Postal Address**	**Käyntiosoite** **Besöksadress** **Office**	**Puhelin** **Telefon** **Telephone**	**Faksi** **Fax** **Fax**	**s-posti, internet** **e-post, internet** **e-mail, internet**
Opetus- ja kulttuuriministeriö				
PL 29 00023 Valtioneuvosto	Meritullinkatu 10 Helsinki	0295 16001 +358 295 16001	09 135 9335 +358 9 135 9335	kirjaamo.okm@gov.fi

tutkimusrahoituspäätöksissä hyvän tieteellisen käytännön vaatimukset otetaan aina huomioon eikä rahoitusta myönnetä hakemuksille, joiden arvioidaan loukkaavan näitä vaatimuksia.

Hyvän tieteellisen käytännön ohjeet ovat vastuullisen tutkimuksen tekemisen koodisto. Suomalainen ohje mukailee eurooppalaista ohjeistusta. Ohje käsittelee vastuunkantoa, joka tarkoittaa vastuuta tieteellisen toiminnan koko elinkaaresta, joka alkaa ideasta ja ulottuu hallinnointiin, koulutukseen, ohjaukseen, toteutukseen, julkaisemiseen ja vaikutuksiin.

Hyvä tieteellinen käytäntö on tutkimuksen tekemisen lähtökohta samankaltaiset arvot jakavien maiden kesken. Osassa maita hyvän tieteellisen käytännön ohjeistukseen on otettu tai ollaan ottamassa ohjeita myös tutkimuksen turvallisuudesta.

Suomen lainsäädännössä on melko vähän lakeja, jotka suoraan sääntelevät tutkimuksen tekemistä. Näistä laeista merkittävä osa kuuluu sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalle, kuten biopankkilaki (688/2012), laki lääketieteellisestä tutkimuksesta (488/1999) ja laki sosiaali- ja terveystietojen toissijaisesta käytöstä (552/2019). Mainitun lainsäädännön tarkoitus on selkeyttää ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen tekemisen reunaehtoja. Toisaalta esimerkiksi sosiaali- ja terveystietojen toissijaisen käyttöä koskevan lain toimeenpanon on katsottu hankaloittavan akateemisen vapauden toteutumista (Bützow, OKM 42/2021).

Tutkimustyötä tehdään yleensä organisaatiossa, kuten korkeakoulussa, tutkimuslaitoksessa tai yrityksessä. Organisaation toiminnan tarkoitus ja käytettävissä olevat resurssit vaikuttavat myös tutkimuksen tekemisen mahdollisuuksiin. Tutkimuksen tekemisen rajoitteet näistä lähtökohdista eivät varsinaisesti ole tieteen vapauden tai akateemisen sananvapauden rajoittamista.

Tutkimusrahoitukseen ja tutkimusedellytysten luomiseen liittyy myös ohjausta ja valvontaa. Kun kysymys on niukoista resursseista, niiden käyttöä on välttämätöntä allokoida eri tavoin. Tutkimusrahoituksen kilpailuttamiseen sisältyviä ohjauksellisia piirteitä voidaan perustella sillä, että tutkimusresurssien jakamiselle pitää joka tapauksessa olla ennalta määritellyt ja ennakoitavat perusteet (Mäenpää Olli, Yliopistolaki, 2009). Suomen Akatemian nykyisissä rahoitusehdoissa edellytetään pakoteasetusten sekä kaksikäyttötuotteita koskevien vientivalvontasäännösten noudattamista. Mikäli näitä ehtoja rikotaan, on Akatemialla valtionapuviranomaisena oikeus maksatuksen keskeyttämiseen sekä jo myönnettyjen varojen takaisinperintään.

Esityksessä ehdotetaan lisättäväksi lakiin säännös, jonka mukaan tutkimuksen ja tutkimusedellytysten rahoittamista sekä kansainvälistä yhteistyötä koskevien Akatemian tehtävien hoitaminen ei saa olla ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, Suomen kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa.

Ehdotettavan säännöksen tavoitteena on varmistaa, että Suomen Akatemian myöntämällä tutkimusrahoituksella tehtävä tutkimus ja sen tulokset eivät päätyisi käyttöön, joka vaarantaa Suomen huoltovarmuuden, kriisivalmiuden tai turvallisuuden. Säännöksen valmistelun taustalla on Euroopan unionin neuvoston toukokuussa 2024 antama suositus tutkimuksen turvallisuuden parantamisesta (C/2024/3510). Neuvoston suositus tukee Euroopan komissiota ja unionin jäsenmaita tutkimuksen turvallisuutta koskeviin riskeihin puuttumisessa. Suosituksessa kansainvälisen tutkimusyhteistyön riskeinä pidetään tutkimustiedon ja -tulosten ei-toivottua siirtoa, ulkomaista vaikuttamista sekä eettisiä loukkauksia. Neuvosto antaa suosituksia myös tutkimusta rahoittaville organisaatioille. Jäsenmaiden tulee kannustaa tutkimusrahoittajia varmistamaan tutkimuksen turvallisuus tutkimusrahoituksen hakuprosessissa.

Säännöksellä ei rajoiteta tutkimusaiheiden valintaa tai muita tieteen vapauden keskeisiä tunnuspiirteitä. Suomen Akatemia, opetus- ja kulttuuriministeriö tai poliittiset toimijat eivät ehdotetun säännöksen nojalla jatkossakaan rajaa tutkimusaiheita tai estä kysymyksenasetteluja. Poliittisilla toimijoilla ei ole myöskään toimivaltaa puuttua Suomen Akatemian yksittäisiin rahoituspäätöksiin.

Suomen Akatemia myöntää kilpailtua tutkimusrahoitusta hakemusten perusteella. Hakemukset arvioidaan hakukriteereitä vasten kansainvälisissä vertaisista tutkijoista koostuvissa paneeleissa. Tätä prosessia ei ole tarkoitus muuttaa. Vain murto-osa hakemuksista tulee rahoitetuiksi. Suomen Akatemian päätös hakemuksen rahoittamisesta tai rahoittamatta jättämisestä ei sinällään rajoita tieteen vapautta.

Ehdotetun säännöksen nojalla Suomen Akatemia vastaisi omalta osaltaan siitä, että tutkimuksen turvallisuudesta on asianmukaisesti huolehdittu Akatemian prosesseissa ja rahoituksen ehdoissa. Ehdotettava säännös tukisi Akatemiaa tilanteissa, joissa Akatemialle osoitettuun rahoitushakemukseen sisältyy sellaista kansainvälistä yhteistyötä, jonka voidaan riskiarvion perusteella arvioida olevan ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa. Esimerkiksi osallistumalla jonkin teknologian siviilikäyttöä koskevaan

tutkimushankkeeseen on mahdollista pyrkiä siirtämään aineetonta osaamista sotilaallista käyttöä kehittävälle toimijalle sellaiseen maahan, joka on pakotepolitiikan kohteena tai ei osallistu pakotepolitiikan kansainväliseen toimeenpanoon. Tutkimuksen aihe tai tutkimustulos sinänsä ei ole Suomelle riski, mutta tiedon päätymisen mahdollisuus pakotteiden alaiseen toimintaan tai Suomen turvallisuutta uhkaavaan käyttöön on. Akatemia noudattaa tälläkin hetkellä rahoitustoiminnassaan tiedon käyttöön liittyvää lainsäädäntöä, kuten lakia kaksikäyttötuotteiden vientivalvonnasta.

Ehdotetusta säännöksestä on käyty runsaasti julkista keskustelua, jossa säännöksen on pelätty olevan ristiriidassa tieteen vapauden kanssa. Huolta on herättänyt se, mahdollistaako säännös poliittisen vaikuttamisen tieteen tekemiseen. Tieteen akateemikot ovat tammikuussa 2025 esittäneet tiede- ja kulttuuriministerille säännöksen muuttamista siten, että siitä poistettaisiin viittaukset ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan.

Hallituksen esityksessä ehdotettu muotoilu on osoittautunut olevan altis sellaisille väärinymmärryksille, joita opetus- ja kulttuuriministeriö ei ole pitänyt tarkoituksenmukaisena edistää. Tästä syystä opetus- ja kulttuuriministeriö on esittänyt sivistysvaliokunnalle tämän pykäläehdotuksen muuttamista siten, että siitä poistetaan viittaukset Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan seuraavasti:

2 §

Tehtävät

— —

Edellä 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettujen tehtävien hoitaminen ei saa olla ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden tai Suomen kansainvälisten velvoitteiden kanssa.

Uusi muotoilu ei muuttaisi ehdotetun säännöksen pohjimmaista tarkoitusta, mutta sillä vastattaisiin esimerkiksi tieteen akateemikoiden esittämään huoleen.

Edellä mainituilla perusteilla lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisessa lainsäätämisjärjestyksessä.

Erja Heikkinen
johtaja
Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto

Laura Hansén
hallitusneuvos
Korkeakoulu- ja tiedepolitiikan osasto

Jakelu Eduskunnan perustuslakivaliokunta

Tiedoksi Kansliapäällikkö Anita Lehikoinen
Erityisavustaja Emmi Venäläinen